

Snoep bosjes

FICHE 4

Duurzame landbouw

In deze educatieve fiche leren we hoe voeding, natuur en landbouw sterk met elkaar verbonden zijn.

- We ontdekken we dat ons Snoepbosje een **mini-voedselbos** is en dat het een model is van weerbare landbouw die de biodiversiteit bevordert.
- We leren een aantal **uitdagingen van ons voedings- en landbouwsysteem** kennen en zoeken naar **oplossingen** om de transitie te maken naar een **duurzaam voedselsysteem** voor de gezondheid van de mens en de planeet.
- We komen te weten wat **agro-ecologie** is en hoe de boer kan **samenwerken met de natuur**.
- We gaan op zoek naar duurzame **landbouwinitiatieven in de buurt** en steken mee de handen uit de mouwen en de vingers in de aarde.

Via deze activiteiten verdiepen we ons in de link tussen landbouw, voeding en natuur:

1. Red de boerderij!
2. Voedsel anders
3. Samenwerken met de natuur – plant de Drie Zusters
4. Op veldbezoek – de boer van morgen

Leren over de natuur doe je het best in de natuur. Ga daarom voor deze activiteiten zoveel mogelijk naar buiten met de leerlingen om ze te laten ontdekken op het schoolterrein, het nabijgelegen park en bij een boer(in) in de buurt.

Wat vind je in deze fiche?

1. DOELSTELLINGEN
2. ACTIVITEITEN
3. BIJLAGEN BIJ DE ACTIVITEITEN
4. ACHTERGRONDINFORMATIE VOOR DE LEERKRACHT
5. EINDTERMEN

1. Doelstellingen

De deelnemers weten

- Wat de voordelen zijn van het Snoepbosje o.v.v. biodiversiteit, bodemgezondheid, eigen voedsel kweken, gezonde voeding...
- Dat het Snoepbosje een voedselbos is op kleine schaal.
- Dat een voedselbos een model is van duurzame landbouw.
- Dat ons huidige voeding- en landbouwsysteem voor uitdagingen staat.
- Dat een transitie naar duurzame landbouw nodig is.
- Dat de natuur ons verschillende producten en diensten biedt (ecosysteemdiensten).
- Dat wij en andere organismen de natuur nodig hebben om te overleven.

De deelnemers kunnen

- 4 uitdagingen benoemen voor de voedings- en landbouwsector.
- Uitleggen hoe voeding, landbouw en natuur met elkaar verbonden zijn.
- Samenwerkingsverbanden in de natuur herkennen.
- Groenten zaaien en planten.
- Een gesprek aangaan met een landbouwer uit de buurt.

De deelnemers willen

- Landbouwers helpen bij taken van planten, oogst en onderhoud.
- Landbouwers helpen om te verduurzamen.

2. Activiteiten

1. RED DE BOERDERIJ!

30 min

In het kort

Leerlingen ontdekken op een speelse manier hoe ecosysteemdiensten bijdragen aan voedselproductie en hoe ze bedreigd kunnen worden. Ze krijgen een beter begrip van hoe sterk voeding, landbouw en de natuur met elkaar verbonden zijn.

Materiaal

- Grote ruimte (klaslokaal, speelplaats, turnzaal)
- Kaarten met verschillende ecosysteemdiensten (bijv. bestuiving, vruchtbare bodem, schoon water, biodiversiteit)
- Kaarten met bedreigingen (bijv. vervuiling, ontbossing, klimaatverandering, pesticidegebruik, verstoring van de bodem, afname van de biodiversiteit, groeiende wereldbevolking...)
- Stoepkrijt om 4 boerderijen te tekenen (indien buiten)
- 4 hoepels of vakken die verschillende boerderijen voorstellen (indien binnen)

Aan de slag

Stap 1: Voorbereiding

- Verdeel de klas in 4 teams. Elk team krijgt een 'boerderij' (laat de leerlingen snel met krijt een boerderij tekenen op de speelplaats). Als je het binnen speelt, kan een hoepel of afgebakend vak ook dienen.
- In het midden van de ruimte liggen de speelkaarten kriskras door elkaar met de tekst onzichtbaar naar beneden: groene kaarten (ecosysteemdiensten) en rode kaarten (bedreigingen).

Stap 2: Speelrondes

- Om de beurt stuurt elk team één speler naar de kaarten.
- Ze trekken blind een kaart:
  - **GROENE KAART (ECOSYSTEEMDIENSTEN)**
Deze kaarten helpen de boerderij gezond en productief te houden! Ze brengen de kaart naar hun boerderij en leggen uit hoe die ecosysteemdienst helpt bij voedselproductie. (Bijvoorbeeld: "Bestuiving door bijen helpt gewassen groeien.")
  - **CARTE ROUGE (MENACES)**
Deze kaarten brengen de boerderij in gevaar! De leerling moet uitleggen waarom het een bedreiging is. (Bijvoorbeeld: "Gebruik van pesticiden doodt nuttige insecten.")
  - **JOKERKAART (OPLOSSINGEN)**
Deze kaarten helpen spelers om een bedreiging op te lossen. Als een team een rode kaart krijgt, kunnen ze een jokerkaart inzetten om het effect te verminderen of ongedaan te maken. (Bijvoorbeeld: "We planten bloemen om bijen terug te lokken!"). Dan mogen ze een rode kaart terug inleveren.
  - **ACTIEKAART (OPDRACHTKAARTEN OM EXTRA GROENE KAARTEN TE VERDIENEN!)**
Deze kaarten dagen teams uit om een korte opdracht uit te voeren. Als ze de opdracht goed volbrengen, krijgen ze een extra groene kaart!

Stap 3: Winnaar

- Het team met de gezondste boerderij (de meeste ecosysteemdiensten en de minste bedreigingen) wint het spel!

Hier zijn enkele vragen die je als leerkracht kan stellen om het denkproces van de leerlingen te stimuleren:

ALGEMENE VRAGEN OVER ECOSYSTEEDIENSTEN

- Wat betekent het woord *ecosysteem*?
- Wat betekent *dienst* in dit woord? Wat denk je dat *ecosysteemdiensten* zijn?
- Welke producten en diensten kan de natuur ons bieden?
- Kunnen jullie voorbeelden geven van hoe de natuur ons helpt zonder dat we het misschien doorhebben?

VRAGEN OVER DUURZAAMHEID EN BEDREIGINGEN

- Wat zou er gebeuren als bepaalde ecosysteemdiensten zouden wegvallen?
- Kunnen wij zonder ecosysteemdiensten overleven? Waarom (niet)?
- Hoe kunnen mensen ervoor zorgen dat ecosysteemdiensten behouden blijven?
- Hoe kunnen wij de natuur helpen zodat ze haar diensten blijft leveren?
- Welke bedreigingen zijn er voor de natuur die invloed hebben op de landbouw?
- Wat gebeurt er als er te veel pesticiden of meststoffen worden gebruikt?
- Hoe kunnen we op een milieuvriendelijke manier voedsel verbouwen?

2. VOEDSEL ANDERS

30 - 45 min

In het kort

We bespreken de voordelen van ons Snoepbosje, als mini-voedselbos.

Aan de hand van foto's ontdekken de leerlingen 4 uitdagingen van ons voedings- en landbouwsysteem en vinden we 16 oplossingen die de transitie naar een duurzame landbouw mogelijk maken.

Materiaal

- 4 foto's met uitdagingen (druk bijlage p.13 t.e.m. p.16 enkelzijdig af)
- 16 puzzelstukken met oplossingen (druk bijlage p.17 t.e.m. p.48 dubbelzijdig af)
- 4 vragenfiches (druk bijlage p.49 t.e.m. p.52 enkelzijdig af)
- Achtergrondinformatie voor de leerkracht p 54.

Aan de slag

Stap 1: Ons Snoepbosje is een mini-voedselbos

Verzamel de kinderen bij het Snoepbosje en leg uit dat het Snoepbosje een klein voedselbos is dat gemakkelijk te onderhouden en educatief is. Het doel is om een klein eetbaar ecosysteem te creëren op een oppervlakte van 12m². We zorgen ervoor dat de 7 plantlagen van een voedselbos vertegenwoordigd zijn in het Snoepbosje. Je kan de lagen even overlopen.

(Zie achtergrondinformatie voor de leerkracht, [fiche 1](#) p.19.

ENKELE RICHTVRAGEN:

- Waarom hebben we hier op school een Snoepbosje gepland?
- Wat zijn de positieve effecten van dit Snoepbosje?
  - Geen speelplaatstegels of beton, maar ontharding, dus het water kan beter doorsijpelen in de bodem. Het draagt bij tot een klimaatresistente speelplaats.
  - Makkelijk in onderhoud.
  - Meer biodiversiteit op school. Het Snoepbosje is een klein ecosysteem.
  - Gezonde tussendoortjes/snacks. Alle gekozen fruit en groenten zijn eetbaar buiten de schoolvakanties.
  - We leren ons eigen voedsel te kweken.

Voedselbossen bestaan ook op grotere schaal en zijn één van de vele methodes om te evolueren naar een duurzaam voedings- en landbouwsysteem.

- Kennen jullie deze vorm van landbouw?
- Waarom zou het nodig zijn om andere methoden van landbouw te gebruiken?

Stap 2: De uitdagingen van ons voedings- en landbouwsysteem

1. VOORBEREIDING:

- Verstop de 16 oplossingsfoto's verspreid over de speelplaats.
- Verdeel de klas in 4 groepen. Elke groep krijgt 1 afbeelding met een uitdaging die centraal op de speelplaats op de grond blijft liggen.

2. VERLOOP:

- De leerlingen gaan op zoek naar de 4 puzzelstukken die bij hun uitdaging horen. Als een puzzelstuk niet past, leggen ze het terug op de plek waar ze het gevonden hebben.
- De groep die het snelst klaar is wint en zal straks als eerste hun puzzel mogen voorstellen.
- Deel aan elk groepje een fiche uit met vragen, gelinkt aan hun oplossingen. Ze denken samen na over de vragen en bedenken een manier om hun puzzel in 5 minuten voor te stellen aan de rest van de klas.
- Elke groepje stelt zijn puzzel voor en koppelt de oplossingen aan de uitdagingen in ons voedings- en landbouwsysteem.

TIP

Je kan elk groepje een andere werkvorm geven om hun puzzel voor te stellen: een interview, een tekening, een quizje, a.d.h.v. voorwerpen...

3. SAMENWERKEN MET DE NATUUR – PLANT DE DRIE ZUSTERS

In de lente! 3 X 15min - verspreid over 3 weken

In het kort

Leerlingen zaaien zelf drie gewassen (maïs, pompoen en bonen) en leren hoe deze 'Drie Zusters' op een unieke manier samenwerken om elkaars groei te bevorderen.

Materiaal

- Maïs zaden (zelf te kopen)
- Bonen zaden (zelf te kopen)
- Pompoen zaden (uit het Snoepbosjespakket)
- Achtergrondinformatie voor de leerkracht p 58

Aan de slag

Stap 1: Ontdek hoe drie simpele gewassen een heel ecosysteem vormen in de moestuin.

- Plant eerst **maïs**, gevolgd door **bonen** na 2-3 weken en **pompoen** een week later. Lees op het zaaizakje hoe diep je mag zaaien.
- De maïs biedt stevige stengels voor de bonen om tegenop te klimmen, de bonen houden stikstof in de bodem wat de groei van alle planten bevordert en de pompoen bedekt de grond met grote bladeren die de groei van onkruid onderdrukt en vocht vasthoudt.

Dit samenspel is een perfect voorbeeld van hoe de natuur in oplossingen voorziet. Door deze methode toe te passen, kun je een productieve en gezonde moestuin creëren zonder afhankelijk te zijn van synthetische meststoffen, pesticiden en extra bewatering.

Andere nuttige samenwerkingsverbanden om toe te passen in jullie Snoepbosje:

- Door het gebruik van **Oost-Indische kers** als bodembedekker zijn er bij appelbomen **minder problemen met bladluizen en wollige bloedluis**. De met luizen aangetaste delen kunnen regelmatig weggeplukt worden.
- Vlinderbloemige gewassen zoals **klaver** brengen op een natuurlijke manier **extra stikstof** in de grond, zodat de **fruitboomgroei gestimuleerd** wordt.
- Tagetes of Afrikaantjes kun je ook inzetten in de moestuin: de sterke geur overheerst de geur van de andere gewassen waardoor insecten ze niet meer kunnen herkennen. **Tagetes weren diverse plagen** zoals aaltjes, witte tomatenvlieg en mieren. Ze zijn goede burens voor aardappelen, aardbeien, bietjes en uiteraard tomaten.

4. OP VELDBEZOEK – DE BOER VAN MORGEN

120 min

In het kort

Maak een uitstapje naar een boer in de buurt, steek je handen uit de mouwen en je vingers in de grond. Ontdek hoe groenten en fruit worden geteeld en voer een gesprek met de boer of boerin over de uitdagingen in de landbouw. Kom te weten welke stappen de landbouwer zet naar meer duurzaamheid.

Materiaal

- Voorbeeldvragen interview (zie bijlage p. 53)
- Naverwerkingsvragen interview (zie bijlage p. 53)

Aan de slag

Stap 1: Ga met de klas op bezoek bij een plantaardige landbouwer/groenteteler in de buurt.

NEEM OP VOORHAND EVEN CONTACT OP OM TE VRAGEN OF JULLIE LANGS MOGEN KOMEN EN VRAAG:

- Hoeveel tijd is er om vragen te stellen? (Zie voorbeeldvragen interview in bijlage p. 53)
- Is er een mogelijkheid om eventjes te helpen?
- Kunnen we met de hele klas op bezoek komen of met een kleiner groepje?

Dit samenspel is een perfect voorbeeld van hoe de natuur in oplossingen voorziet. Door deze methode toe te passen, kun je een productieve en gezonde moestuin creëren zonder afhankelijk te zijn van synthetische meststoffen, pesticiden en extra bewatering.

Landbouwers hebben het vaak zeer druk, maar... vragen staat vrij!

ER ZIJN HEEL WAT PLEKKEN WAAR ZE JULLIE MET PLEZIER WILLEN ONTVANGEN:

- Agro-ecologische initiatieven bij jou in de buurt.
- Een educatieve hoeve of een landbouwexpert in de buurt.
- Eetbare buurten: samentuin, buurtboomgaard, voedselbos, ...
- Recht van bij de boer: een zelfoogstboerderij, boerenmarkt of hoevewinkel.
- Een verpakkingsvrije winkel.
- Een bioboer in de buurt.

Stap 2: Interview de landbouwer en kom te weten...

- Hoe wordt ons dagelijks voedsel geproduceerd?
- Hoe werkt duurzame landbouw?
- Wat zijn de uitdagingen voor een klimaatslimme landbouw?
- Krijgt de boer een eerlijke prijs voor al dat werk?

Stap 3: Steek de handen uit de mouwen en de vingers in de aarde

Vraag of jullie mogen helpen op het bedrijf. Misschien kunnen jullie iets planten of oogsten, onkruid verwijderen, helpen bij het onderhoud... Vele handen maken licht werk!

Stap 4: Vat het interview samen en presenteer het aan de klas.

(Zie 'NAVERWERKING INTERVIEW', bijlage p.53.)

Stap 5: Ga nog een stapje verder: breng duurzame landbouwinitiatieven in de buurt in kaart.

3. Bijlagen

Activiteit 1: Red de boerderij

GROENE KAARTEN (ECOSYSTEEMDIENSTEN)

Deze kaarten helpen de boerderij gezond en productief te houden!

Bestuiving door bijen en vlinders

Helpt fruit, groenten en noten groeien.

Vruchtbare bodem met veel voedingsstoffen

Zorgt ervoor dat gewassen sterk en gezond groeien.

Schoon water uit rivieren en regen

Nodig om planten te laten groeien en dieren te laten drinken.

Bomen en struiken die wind tegenhouden

Beschermen gewassen tegen stormen en erosie.

Regenwormen en micro-organismen in de bodem

Maken de grond luchtig en vruchtbaar.

Biodiversiteit (veel verschillende planten en dieren)

Zorgt voor een natuurlijk evenwicht en voorkomt plagen.

Bossen en graslanden die CO² opnemen

Helpen klimaatverandering te verminderen.

Natuurlijke vijanden van plagen (bijv. lieveheersbeestjes eten bladluizen)

Helpen klimaatverandering te verminderen.

Moerassen en wetlands filteren water

Houden rivieren en grondwater schoon.

Rotatie van gewassen

Zorgt ervoor dat de bodem niet uitgeput raakt.

Activiteit 1: Red de boerderij

RODE KAARTEN (BEDREIGINGEN)

Deze kaarten brengen de boerderij in gevaar!

Gebruik van pesticiden doodt nuttige insecten

Bijen en andere bestuivers sterven, minder gezond fruit en groenten.

Klimaatverandering en extreme hittegolven

Gewassen drogen uit, minder oogst.

Watervervuiling door fabrieken of afval

Planten en dieren worden ziek.

Ontbossing voor nieuwe landbouwgrond

Minder CO₂-opname, minder bescherming tegen wind en regen.

Monocultuur (steeds dezelfde gewassen planten)

Maakt de bodem minder vruchtbaar en trekt plagen aan.

Te veel meststoffen in het water

Vervuilt rivieren en veroorzaakt algenbloei.

Klimaatverandering veroorzaakt droogte of overstromingen

Te veel of te weinig water voor de gewassen.

Luchtvervuiling en zure regen

Kan gewassen beschadigen en de bodem aantasten.

Plastic afval in de natuur

Kan dieren ziek maken en ecosystemen verstoren.

Activiteit 1: Red de boerderij

JOKERKAARTEN (OPLOSSINGEN / RED DE BOERDERIJ!)

Deze kaarten helpen spelers om een bedreiging op te lossen. Als een team een rode kaart krijgt, kunnen ze een jokerkaart inzetten om het effect te verminderen of ongedaan te maken.

<i>Bloemenweides aanplanten voor bestuivers</i> Als er te weinig bijen zijn door pesticiden, kan deze kaart helpen bijen terug te lokken.	<i>Boomaanplanting tegen klimaatverandering</i> Helpt CO₂ opnemen en voorkomt bodemerosie.
<i>Waterzuiveringstechnieken</i> Zuivert vervuild water en beschermt rivieren.	<i>Biologische landbouw zonder pesticiden</i> Zorgt voor gezonde gewassen zonder schadelijke chemicaliën.
<i>Natuurlijke vijanden inzetten (bijv. lieveheersbeestjes tegen bladluizen)</i> Vermindert de noodzaak van pesticiden.	<i>Slimme irrigatiesystemen gebruiken</i> Helpt gewassen overleven tijdens droogte.
<i>Meer gewasrotatie toepassen</i> Maakt de bodem gezonder en vermindert plagen.	<i>Beschermde natuurgebieden creëren</i> Zorgt voor biodiversiteit en een gezonde omgeving.

Activiteit 1: Red de boerderij

ACTIEKAARTEN (OPDRACHTKAARTEN OM EXTRA GROENE KAARTEN TE VERDIENEN!)

Deze kaarten dagen teams uit om een korte opdracht uit te voeren. Als ze de opdracht goed volbrengen, krijgen ze een extra groene kaart!

Doe een bijendans!

Leg in een korte beweging uit hoe bijen met elkaar communiceren.

Noem 3 producten die we zonder bijen niet zouden hebben

Als het team het goed heeft, krijgt het een groene kaart!

Bedenk samen een manier om water te besparen op een boerderij

Goede ideeën verdienen een groene kaart.

Teken een voedselketen waarin de zon, planten, dieren en mensen voorkomen

Een correcte voedselketen levert een extra ecosysteemdienst op!

Speel een bedreiging uit als een toneelstukje van 30 seconden

Bijvoorbeeld: een boer die te veel pesticiden gebruikt en bijen die verdwijnen.

Leg in 10 seconden uit waarom biodiversiteit belangrijk is

Snel en correct? Dan krijgt het team een extra kaart!

Noem 3 manieren waarop mensen de natuur kunnen helpen

Goed antwoord? Extra ecosysteemdienst voor het team!

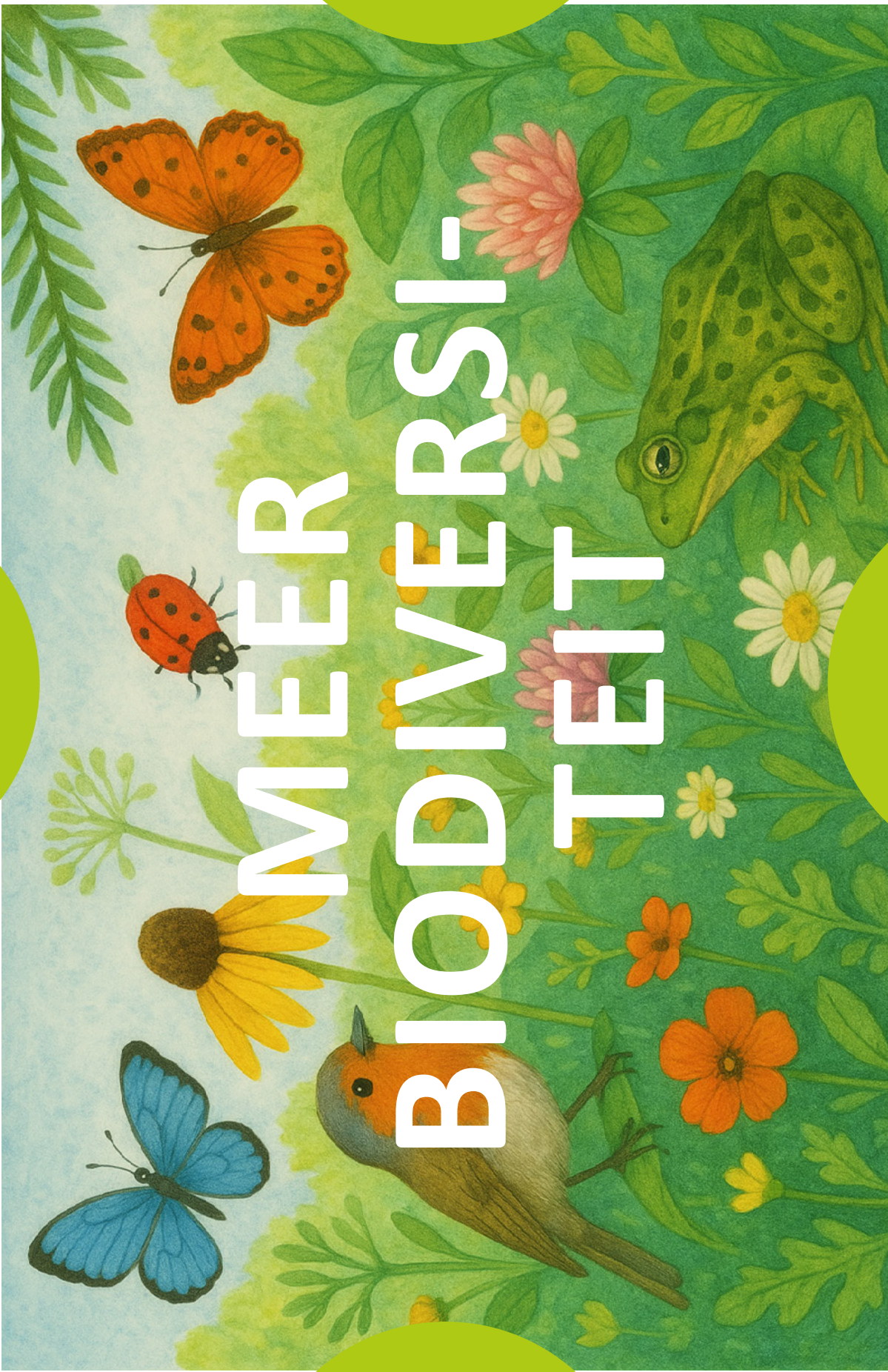
Doe een high-five met een ander team en wissel een groene kaart uit om een bedreiging op te lossen

Samenwerken wordt beloond met een groene kaart!

EEN GEZONDE LEVENDDE BODEN

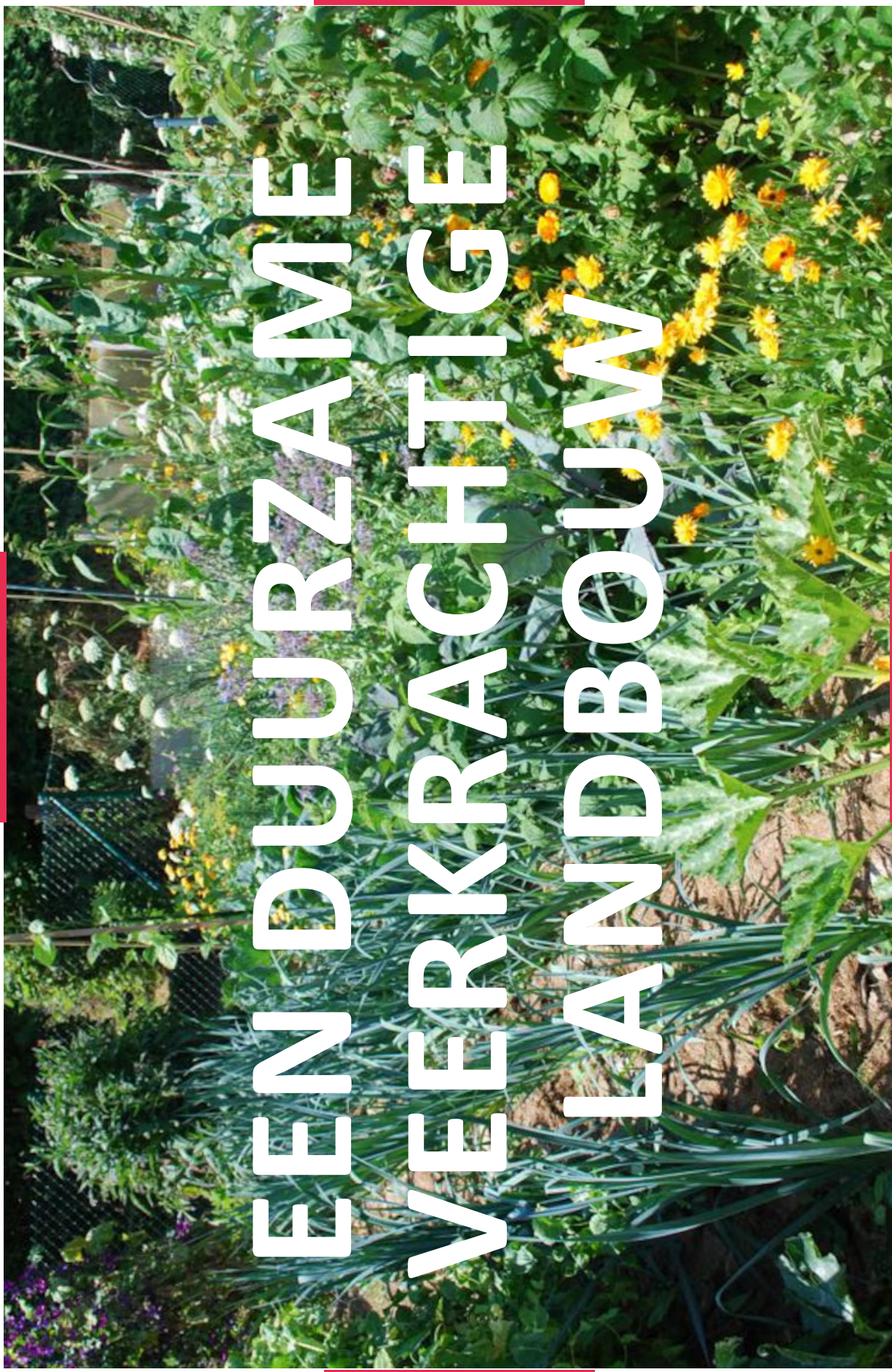
MEER BIODIVERSI- TEIT

GENOEG GEZONDE VOEDING VOOR

EENDUURZAME VERKRACHTIGE LANDBOUW

**De bodem voeden
met compost.**

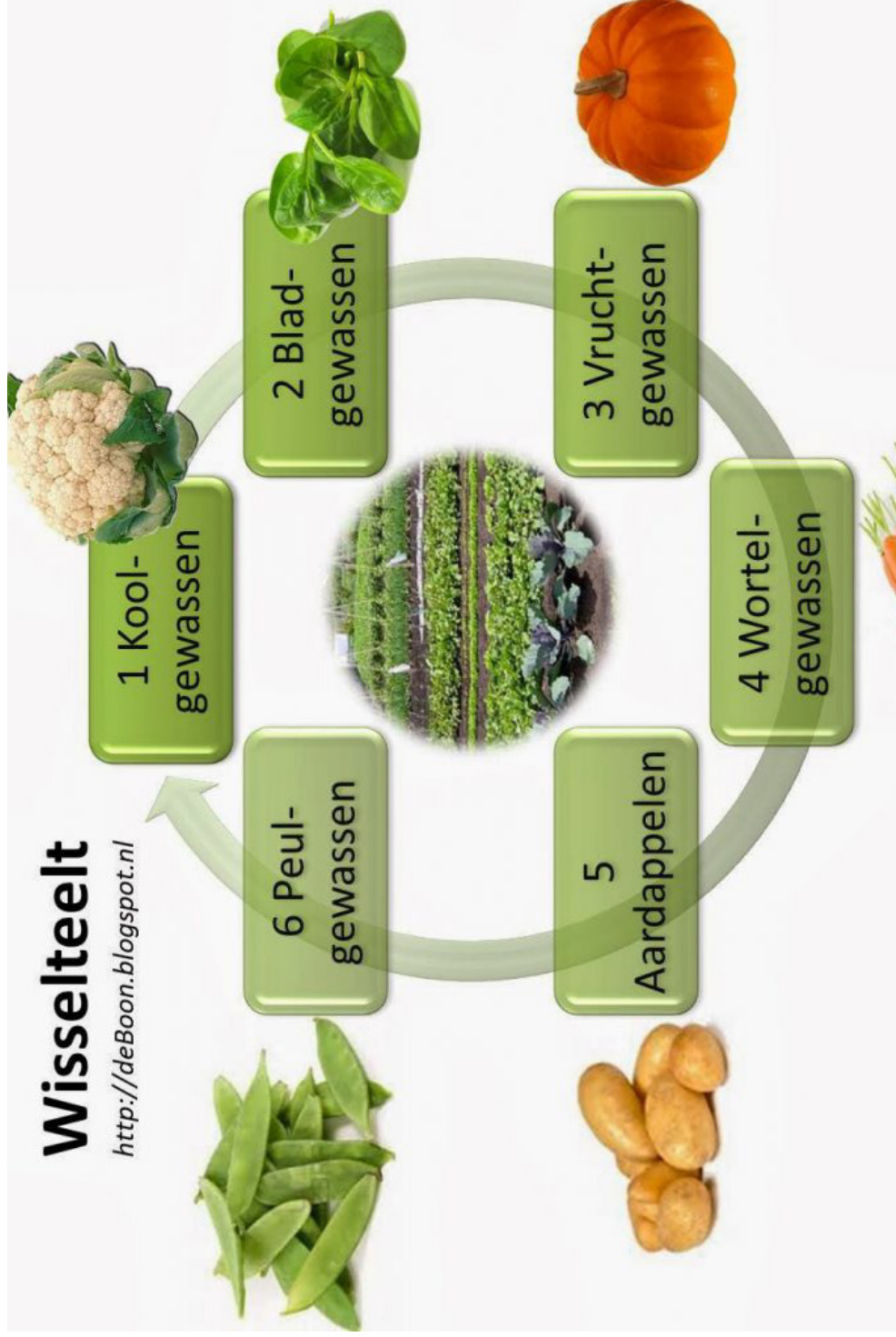
**De bodem
ontharden.**

**De bodem
bedekken.**

Wisselteelt

<http://deBoon.blogspot.nl>

**De bodem gezond
houden door
wisselteelt.**

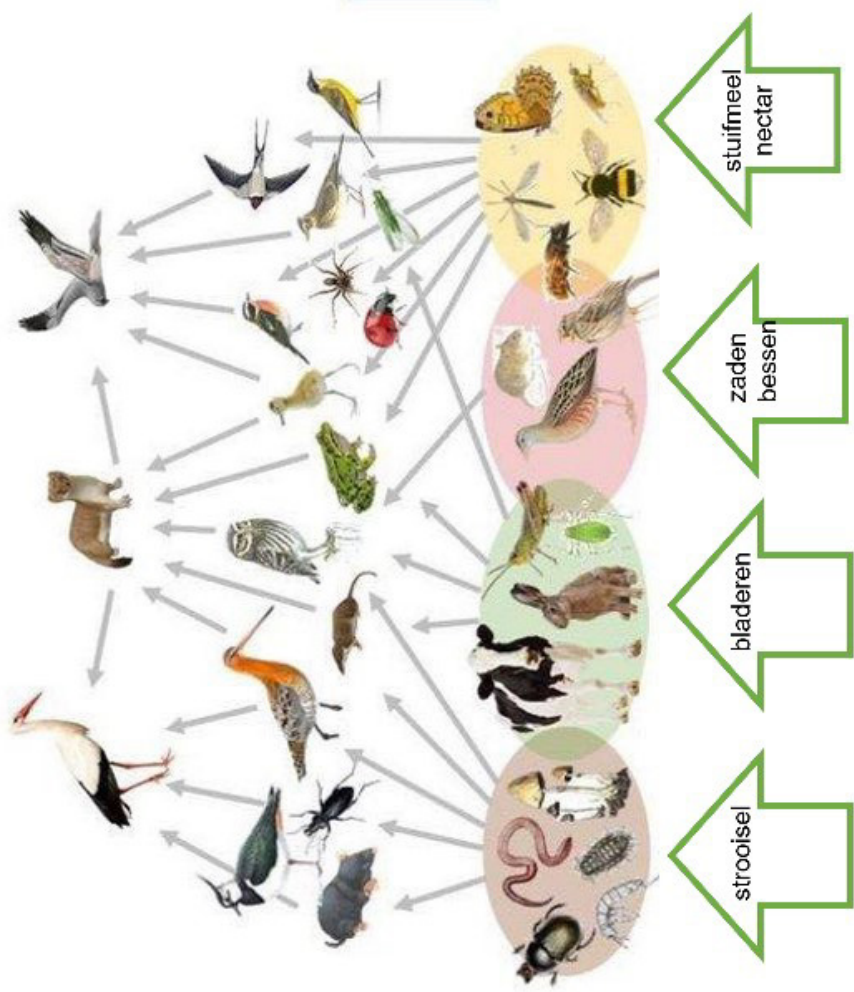
**Laat de natuur
haar gang gaan.**

**Baken het
terrein af
met hagen of
houtkanten.**

Maai Niet in mei.

**Meer soorten
planten en meer
structuur.**

Koop lokaal.

**Koop met de
seizoenen mee.**

**Vermijd voedsel-
verspilling.**

**Kies voor gezonde
maaltijden en
kook zelf.**

Agro-ecologie - Samenwerken met de natuur.

**Gezonde landbouw,
zonder gif.**

**Agroforestry:
Bomen langs het
veld voor meer
biodiversiteit.**

**Leer zelf groenten
en fruit kweken.**

Activiteit 2: Voedsel anders

VRAGENFICHES

Uitdaging 1: Een gezonde levende bodem

WAT IS HET PROBLEEM?

Onze bodems staan onder grote druk door intensieve landbouw en verstedelijking. Door het gebruik van kunstmest, bestrijdingsmiddelen en monoculturen raken landbouwgronden uitgeput en verzuurd, terwijl ploegen en spitten het bodemleven verstoren. Vruchtbare grond verdwijnt door erosie, wat leidt tot minder opbrengst en meer afhankelijkheid van kunstmatige ingrepen. Tegelijkertijd zorgt de toename van verharde oppervlakken ervoor dat regenwater niet goed in de bodem kan infiltreren, wat wateroverlast en droogteproblemen verergert. Zonder een duurzamere aanpak dreigen onze bodems hun vruchtbaarheid en waterbufferende functie te verliezen.

WELKE OPLOSSINGEN ZIJN ER?

1. De bodem voeden met compost

- Hebben jullie compost op school?
- Hoe werkt compost en waarom is dat zo nuttig toegevoegd?
- Welke kriebelbeestjes kennen jullie die het compost verteren?
- Hebben jullie bij het planten van de boompjes compost toegevoegd?
- Waarom zijn regenwormen belangrijk voor de landbouw?

2. De bodem ontharden

- Waarom is het nodig om meer asfalt, beton en stenen te verwijderen?
- Hebben jullie veel verharding op onze speelplaats? Welke verharding zou weg kunnen?

3. De bodem bedekken

- Hoe wordt de grond bedekt in de natuur?
- Is de grond in ons Snoepbosje goed bedekt?
(Met bodembedekkers zoals witte klaver, bosaardbeitjes, mulch...)
- Is in de landbouw de grond altijd bedekt?
- Wat is het probleem van een onbedekte bodem?
- Hoe zou een groenteteler onkruidgroei kunnen onderdrukken zonder pesticiden te gebruiken?

4. De bodem gezond houden door wisselteelt

- Waarom is het niet goed om jaarlijks hetzelfde gewas op dezelfde plaats te zetten?
- Welke gewassen kweken jullie in het Snoepbosje?
- Kennen jullie nog andere bladgroenten, vrucht- en knolgewassen dan degene die groeien in het Snoepbosje?
- Volgend jaar kweken jullie beter andere groenten op de plaats van de pompoen en de spinazie. Hebben jullie al een idee dewelke? (Jullie kunnen nog steeds dezelfde groenten zaaien, maar dan wissel je ze best van plaats.)
- Waarom is gezonde bodem belangrijk voor boeren?
- Wat gebeurt er als landbouwgrond uitgeput raakt?

Activiteit 2: Voedsel anders

VRAGENFICHES

Uitdaging 2: Meer biodiversiteit

WAT IS HET PROBLEEM?

Er verdwijnen steeds meer planten en dieren. Dat komt omdat er veel natuur verdwijnt voor huizen, wegen en landbouw. Sommige dieren, zoals bijen, vinden moeilijk nog eten of een plekje om te leven. Ze worden ook ziek van sproeistoffen die gebruikt worden in de landbouw. Bijen en andere insecten zijn juist heel belangrijk, want ze helpen bloemen en planten groeien door ze te bestuiven. Zonder hen krijgen we minder fruit en groenten. Als we niets doen, raakt de natuur uit balans. Daarom moeten we beter zorgen voor de dieren, planten en hun leefplaatsen.

WELKE OPLOSSINGEN ZIJN ER?

1. Laat de natuur haar gang gaan

- Hebben wij hier op school een stukje waar de natuur haar gang kan gaan? Waar zouden we zo'n plekje kunnen maken? Hoe zorgen we ervoor dat dit een stukje wilde natuur wordt?

2. Baken het terrein af met hagen of houtkanten

- Hoe is onze speelplaats afgegrensd?
- Hoe bakenen de boeren uit de buurt hun akkers af?
- Zie je soms houtkanten die gekapt worden langs akkers en velden?

3. Maai mei niet - Zorg voor blijde bijen!

- Hebben jullie al gehoord van de campagne 'Maai mei niet'?
- Wie rijdt hier op school het gras af? Kunnen we vragen om wat minder vaak te maaien? Of stukjes van de schooltuin ongemaaid te laten?
- Hebben jullie al akkers gezien waar aan de rand een kruiden en bloemen werden ingezaaid? Waarom zouden boeren dit doen?
- Welke rol spelen bijen en andere insecten in de landbouw?

4. Meer soorten planten en meer structuur

- Hoe kunnen wij op school meer structuur in de vegetatie brengen?
- Kunnen we ons Snoepbosje nog uitbreiden?
- Kunnen we klimplanten laten groeien tegen de gevel of een waterpartij (poel, wadi...) aanleggen?
- Hoe kan een landbouwer meer structuur aanbrengen in of rond zijn/haar veld? Welk voordeel heeft een landbouwer bij een betere biodiversiteit? /

Activiteit 2: Voedsel anders

VRAGENFICHES

Uitdaging 3: Genoeg en gezonde voeding voor iedereen

WAT IS HET PROBLEEM?

Niet iedereen op de wereld heeft genoeg te eten. Tegelijkertijd gooien we veel eten gewoon weg. Dat is zonde! Het maken en weggooien van voedsel zorgt ook voor veel vervuiling. Boeren verdienen vaak weinig geld, terwijl ongezond eten juist heel goedkoop en makkelijk te vinden is. Dat is niet goed voor onze gezondheid. Om iedereen gezond te houden en het milieu te beschermen, moeten we beter omgaan met ons voedsel: minder verspillen, eerlijker delen en gezonder eten.

WELKE OPLOSSINGEN ZIJN ER?

1. Koop lokaal

- Hoe kunnen we vermijden dat groenten en fruit de halve wereld moeten rondreizen?
- Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de druk op boeren om massaal te produceren (intensieve landbouw) verminderd en dat ze een eerlijke prijs krijgen voor hun werk?
- Hoe helpt de natuur bij het kweken van groenten en fruit?

2. Koop in het seizoen

- Welke groenten en fruit zijn er momenteel in het seizoen?
- Wanneer kunnen we de groenten en fruit in het Snoepbosje oogsten?

3. Vermijd voedselverspilling

- Wat kan je doen om voedselverspilling te vermijden?

4. Kies voor goed eten en kook zelf!

- Wat is ultrabewerkte voeding en waarom is het ongezond?
- Welke gezonde recepten hebben jullie zelf al gekookt?
- Waar kunnen we hier in de buurt lokaal geteelde groenten en fruit kopen?

Activiteit 2: Voedsel anders

VRAGENFICHES

Uitdaging 4: Een duurzame, veerkrachtige landbouw

WAT IS HET PROBLEEM?

Op veel boerderijen wordt vaak maar één soort plant gekweekt, zoals alleen maïs of tarwe. Dat noemen we monocultuur. Maar door het veranderende klimaat, met meer droogte en stormen, kunnen zulke gewassen sneller ziek worden of mislukken. Daarom moeten landbouw en natuur beter gaan samenwerken. Agro-ecologie is een manier van werken waarbij boeren letten op de natuur en verschillende planten en dieren op hun boerderij gebruiken. Zo blijft de grond gezond, zijn er meer insecten en vogels, en kunnen boeren zich beter aanpassen aan het veranderende weer.

WELKE OPLOSSINGEN ZIJN ER?

1. Agro-ecologie – Samenwerken met de natuur

- Wat is agro-ecologie en waarom is deze beweging / praktijk / wetenschap ontstaan?
- Hoe zouden boeren kunnen samenwerken met de natuur?

2. Naar gifvrije landbouw – Zonder pesticiden is gezonder

- Waarom gebruiken sommige boeren pesticiden (gewasbeschermingsmiddelen)?
- Wat gebeurt er als boeren te veel pesticiden gebruiken?
- Waarom is het nodig om te evolueren naar een gifvrije landbouw?
- Welke dieren helpen boeren door schadelijke insecten op te eten?
- Hoe zouden boeren hun gewassen nog kunnen beschermen, zonder het gebruik van pesticiden?

3. Agroforestry – Bomen op en langs het veld

- Wat is boslandbouw (agroforestry)?
- Waarom zouden boeren bomen in en rond hun velden planten?
- Wat zijn ecosystemendiensten?

4. Leer zelf groenten en fruit kweken

- Welke groenten of fruit hebben jullie zelf al eens geplant of geoogst?
- Door te observeren leer je welke planten waar graag groeien. Groeit een plant in het Snoepbosje niet goed, dan staat die misschien niet op de juiste plaats. Komen er scheuten van de frambozenstruik elders naar boven? Dan kan je die verspenen en verplanten.

Activiteit 3: Op veldbezoek – de boer van morgen

Datum:..... Groepsnaam:.....
Naam geïnterviewde persoon:.....
Functie:.....
Bedrijfsnaam:.....
Landbouwmethode: gangbare landbouw – biolandbouw – agro-ecologische landbouw
– voedselbos – boomgaard – samentuin – zelfoogstboerderij – andere: ...

INTERVIEW

- Welke gewassen of producten worden hier geteeld?
- Wat vindt u fijn aan uw job?
- Wat vindt u minder fijn?
- Hoe beleeft u het contact met uw klanten?
- Vind u zelf dat u een eerlijke prijs krijgt voor uw gewassen?
- Welke voordelen ondervindt u bij het toepassen van deze landbouwmethode?
- Zijn er ook nadelen aan verbonden? Kan u deze kort toelichten?
- Ervaart u gevolgen van de klimaatverandering? En zo ja, hoe past het bedrijf zich aan?
- Welke inspanningen doet dit bedrijf om duurzamer/milieuvriendelijker te produceren? (Biodiversiteit verbeteren, efficiënt waterverbruik, zorg voor de bodem, pesticiden en kunstmest vermijden...)
- Hoe ziet u dit bedrijf in de toekomst – binnen 5 en binnen 10 jaar?
  - Welke kansen ziet u om dit te realiseren? En wat zijn de uitdagingen of obstakels?
  - Zijn er dingen die u zou willen veranderen of die de overheid zou moeten veranderen?

En ten slotte:

- We hebben sinds kort een mini-voedselbosje, een Snoepbosje, op school en zullen een aantal eigen kruiden, fruit en groenten kweken. Heeft u voor ons een tip?
- Vraag of je foto mag trekken en vergeet niet om te bedanken!

Hartelijk bedankt voor uw tijd en medewerking!

NAVERWERKING INTERVIEW

- Welke landbouwmethode sluit het beste aan bij het bedrijf dat jullie hebben bezocht?
- Waarom zouden jullie al dan niet producten kopen van dit bedrijf?
- Welke uitdagingen ondervindt dit bedrijf?
- Is dit bedrijf volgens jullie een voorbeeld van een boerderij voor de toekomst?
- Waarom kan dit bedrijf al dan niet de uitdagingen van de klimaatverandering en de toename van de wereldbevolking aan volgens jullie?
- Algemeen: hoe komt dit dat de landbouw zo evolueert?

3. Achtergrondinformatie voor de leerkracht

De uitdagingen van ons voedsel- en landbouwsysteem & oplossingen

Ons huidige voeding- en landbouwsysteem staat voor heel wat uitdagingen. De volgende oplossingen helpen bij de overgang naar een toekomstgerichte, veerkrachtige landbouw, met gezonde voeding voor iedereen, met respect voor de boer en de planeet.

Het belang van een gezonde levende bodem

Onze bodems staan onder grote druk door intensieve landbouw en verstedelijking. Door het gebruik van kunstmest, bestrijdingsmiddelen en monoculturen raken landbouwgronden uitgeput en verzuurd, terwijl ploegen en spitten het bodemleven verstoren. Vruchtbare grond verdwijnt door erosie, wat leidt tot minder opbrengst en meer afhankelijkheid van kunstmatige ingrepen. Tegelijkertijd zorgt de toename van verharde oppervlakken ervoor dat regenwater niet goed in de bodem kan infiltreren, wat wateroverlast en droogteproblemen verergert. Zonder een duurzame aanpak dreigen onze bodems hun vruchtbaarheid en waterbufferende functie te verliezen.

MEER LEZEN?

- [Belang van bodem - Wervel](#)
- [Het belang van een gezonde bodem in een biodiverse tuin | Biodivers Zorggroen](#)

1. DE BODEM VOEDEN MET COMPOST

De bodem voeden met organische meststoffen (Groenten Fruit- en Tuinafval)

Compost verrijkt de bodem met voedingsstoffen die de plantengroei verbeteren. De aanwezigheid van organisch materiaal en bodemleven, vooral regenwormen, maakt de bodem **luchtiger**. Door deze luchtigheid kunnen plantenwortels zich gemakkelijker ontwikkelen en infiltreert water sneller. Bij regen loopt het **water** minder weg, waardoor er minder plassen en modderige plekken ontstaan. Je kunt dit verschil zien door een klein gat te graven in de grond van je Snoepbosje en een ander gat in vergelijkbare grond voor de aanplant van het Snoepbosje. Je zal merken dat het veel gemakkelijker is om in je Snoepbosje te graven.

In de landbouw worden helaas veel chemische meststoffen gebruikt die de bodem verarmen.

Composteren jullie al op school of zou je dit graag realiseren? Bekijk deze [praktische gids](#) voor meer informatie.

2. DE BODEM ONTHARDEN

Door stenen, beton of asfalt te vervangen door planten en aarde, maken we de bodem weer **doorlaatbaar**. Zo kan regenwater in de grond sijpelen in plaats van meteen weg te stromen, wat helpt tegen wateroverlast én droogte. Het vergroenen van een speelplaats is een mooi voorbeeld: het zorgt niet alleen voor meer ruimte voor natuur en spel, maar helpt ook de bodem en het waterpeil gezond te houden. Zo maken we de omgeving klimaatvriendelijker en aangenamer voor iedereen.

3. DE BODEM BEDEKKEN

Kijk naar de natuur: nergens is er onbedekte bodem. Ook in het Snoepbosje beschermen jullie de bodem door te **mulchen**. Bedek alle ruimte tussen de planten met organisch materiaal (grasmaaisel, houtnisspers, stro, geplukt onkruid, afgevalen bladeren...). Het is voedsel voor je bodemleven, het onderdrukt onkruidgroei en beschermt de bodem tegen erosie door regen en wind en tegen uitdroging.

In het Snoepbosje groeit ook een witte klaver, dit is een **bodembedekker** die de bodem onderhoud en vocht beter vasthoudt.

4. DE BODEM GEZOND HOUDEN DOOR WISSELTEELT

Gewasrotatie: een reeks gewassen die in de loop der jaren op hetzelfde perceel worden verbouwd. Dit is een belangrijk element in het beheer van bodemvruchtbaarheid en plagen, en dus een troef om de opbrengst te verhogen.

Laat vruchtgewassen, knolgewassen en bladgroenten roteren om voldoende

Meer biodiversiteit

De biodiversiteit holt achteruit, met grote gevolgen voor onze ecosystemen en voedselvoorziening. Natuurlijke habitats verdwijnen door verstedelijking, intensieve landbouw en vervuiling, waardoor talloze planten- en diersoorten onder druk staan. Vooral insecten zoals bijen en andere bestuivers, die essentieel zijn voor de bestuiving van gewassen, worden bedreigd door pesticiden en een gebrek aan voedsel en leefgebied. Zonder hen komt de voedselproductie in gevaar en raakt het natuurlijke evenwicht verstoord. Het beschermen en herstellen van biodiversiteit is daarom cruciaal voor een gezonde en veerkrachtige natuur.

1. LAAT DE NATUUR HAAR GANG GAAN

Biotopen hebben tijd nodig om zich te ontwikkelen – wees geduldig en laat de natuur ook voldoende met rust, zo geef je de kans aan allerlei soorten om ongestoord langs te komen en zicht te vestigen. Is er een stukje in jullie schooltuin waar jullie de natuur haar gang kunnen laten gaan?

2. BAKEN HET TERREIN AF MET HAGEN OF HOUTKANTEN

Houtkanten en hagen zijn biodiversiteitshotspots! Door gemengde bomen en struiken als omheining te plaatsen bied je een voedselbron voor insecten en vogels.

Ook boeren kunnen langs hun akkers hagen en houtkanten aanleggen die tal van ecosystemendiensten bieden zoals het verbeteren van de waterkwaliteit en waterberging, het verminderen van erosie, het afvangen van fijnstof, het verminderen van geluidshinder, houtproductie, koolstofopslag...

Arne Vastershaeghe – De Zonnekouter: “Hagen zijn onder andere belangrijk om mussen in te laten huizen die zich dan te goed doen aan de rupsen die onze kolen aanvallen.”¹

Meer weten? [Hagen en houtkanten zijn belangrijk voor de biodiversiteit | Biodivers Zorggroen](#)

3. MAAI MEI NIET - ZORG VOOR BLIJE BIJEN!

Zorg voor nectar en stuifmeel voor tal van insectensoorten. Jullie schooltuin kan een thuis zijn voor wilde bijen, zowel in stedelijk gebied als in regio's met veel intensieve landbouw.

Een gemillimeterd gazon is rampzalig voor de natuur en de biodiversiteit. Bestuivers zoals bijen en vlinders vinden er geen voedsel en water verdampt sneller uit de bodem wanneer gras te kort is. Door een langere periode (bv. tijdens de maand mei) niet te maaien, kan je 10 keer meer bijen aantrekken. Ga nog een stapje verder en leg een bloemenweide aan op school met inheemse wilde soorten.

Ook boeren kunnen op hun akkerranden bloemstroken aanleggen. Kruiden en bloemen langs een boerenperceel kunnen zorgen voor natuurlijke plaagbeheersing, gewasbestuiving, het vergroten van de biodiversiteit en van de waterkwaliteit.

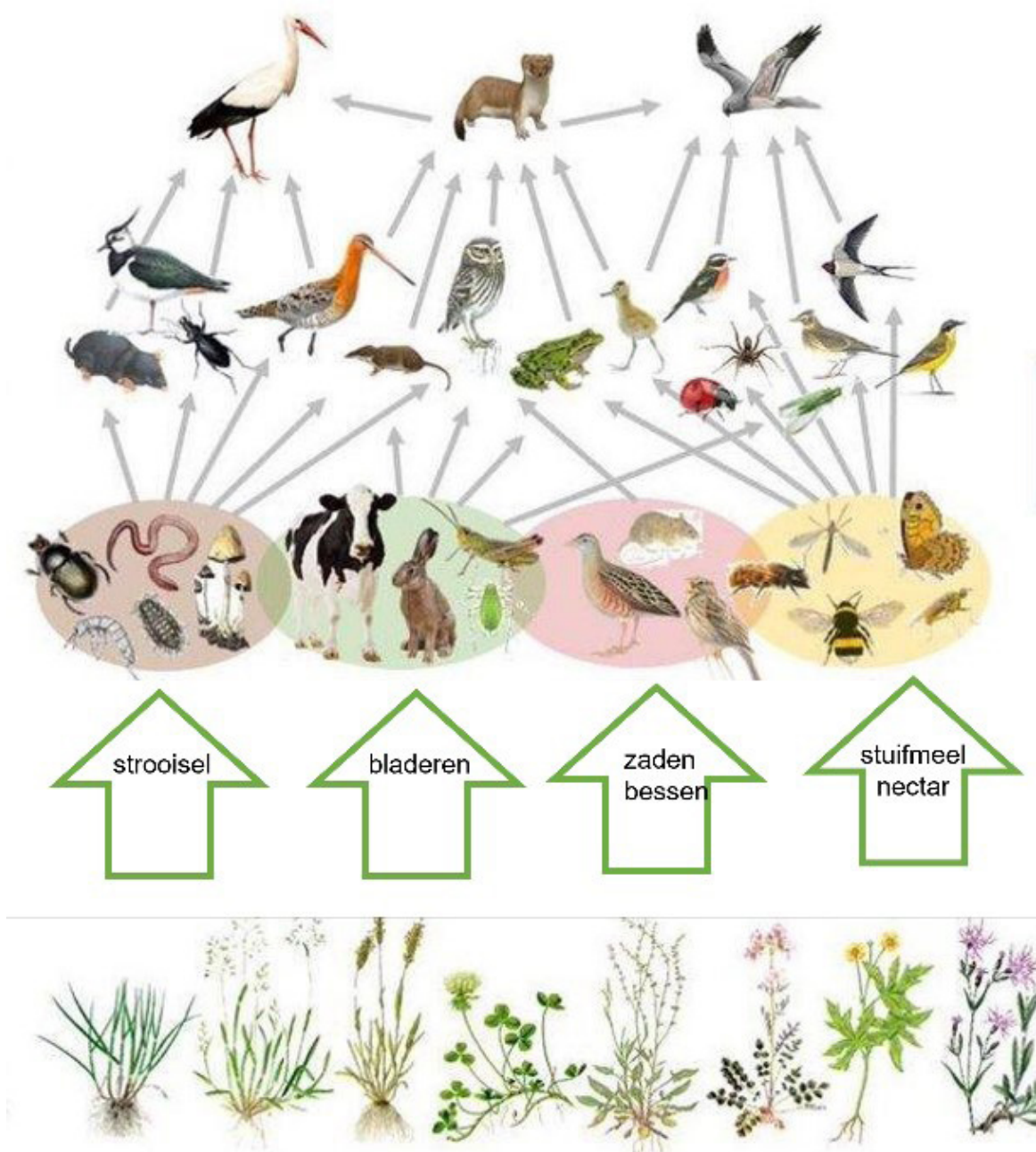
4. MEER SOORTEN PLANTEN EN MEER STRUCTUUR

Een van de belangrijkste manieren om meer biodiversiteit te creëren is meer structuur voorzien in de plantengroei (verticale en horizontale variatie). Zo zijn er verschillende biotopen aanwezig, die diersoorten voorzien van nestgelegenheid, voedsel en water. Hoe meer variatie er aanwezig is, hoe meer biodiversiteit in je (school)tuin. De heggemus heeft bijvoorbeeld nood aan een dichte haag om te nesten, en aan (bloemrijk) grasland om insecten te vangen voor hun jongen en zaadjes te vinden om de winter door te komen. In het Snoepbosje hebben jullie 7 lagen geplant die een variatie biedt aan structuur en dus biotopen, net zoals bij een natuurlijke bosrand.

Hoe meer soorten planten er voorkomen, hoe meer voedsel er aanwezig is voor plantenetende herbivoren, die op hun beurt het voedsel vormen voor carnivore of vleesetende dieren. Hoe diverser het aanbod aan planten, hoe diverser de diersoorten die er kunnen voorkomen!¹

Meer lezen? [Een biodiverse tuin hoeft geen wildernis te zijn! Maar wat is een biodiverse tuin dan wel?](#)
| [Biodivers Zorggroen](#) Genoeg en gezonde voeding voor iedereen

1 [Biodivers Zorggroen - Het belang van een gezonde bodem in een biodiverse tuin | Biodivers Zorg](#)

© Afbeelding voedselweb: Biodivers Zorggroen

We staan voor de uitdaging om iedereen van voldoende en gezonde voeding te voorzien, maar ons voedselsysteem schiet tekort. Terwijl een deel van de wereldbevolking te weinig te eten heeft, wordt tegelijkertijd een derde van al het voedsel verspild. De productie en verspilling van voedsel veroorzaken enorme CO₂-uitstoot. Boeren krijgen hun producten vaak moeilijk verkocht, terwijl ongezonde, ultrabewerkte voeding overal beschikbaar is en bijdraagt aan welvaartsziekten. Om zowel mens als planeet gezond te houden, is een duurzamer en eerlijker voedselsysteem noodzakelijk.

1. KOOP LOKAAL

Door lokaal voedsel te kopen, steun je boeren uit de buurt en verklein je de afstand die eten moet afleggen. Dat betekent minder vrachtwagens op de weg en dus minder CO₂-uitstoot. Bovendien is lokaal eten vaak verser, lekkerder en beter afgestemd op het seizoen.

2. KOOP IN HET SEIZOEN

Seizoensgroenten en -fruit groeien op dat moment natuurlijk in onze regio en hebben minder energie nodig om gekweekt of bewaard te worden. Zo help je het klimaat én eet je gevarieerder, met producten die op hun best zijn qua smaak en voedingswaarde.

3. VERMIJD VOEDSELVERSPLLING

Een derde van al het voedsel belandt in de vuilnisbak, terwijl er wereldwijd nog altijd mensen honger lijden. Door slimmer te plannen, restjes te bewaren en creatief te koken, kunnen we voedselverspilling verminderen. Dat spaart niet alleen eten, maar ook water, energie en werk die nodig waren om het te maken.

4. KIES VOOR GOED ETEN EN KOOK ZELF

Ultrabewerkte voeding bevat vaak te veel suiker, vet en zout, wat kan leiden tot gezondheidsproblemen. Door zelf te koken met pure ingrediënten, weet je wat je eet en zorg je beter voor je lichaam. Goed eten is niet alleen gezonder, maar ook een manier om te genieten en samen te zijn.

De transitie naar een duurzame, veerkrachtige landbouw

De landbouwsector staat vandaag voor grote uitdagingen: intensieve monoculturen domineren het landschap en maken gewassen kwetsbaar voor de gevolgen van klimaatverandering, zoals droogte, ziektes en extreme weersomstandigheden. Om deze crisis het hoofd te bieden, is een fundamentele herverbinding tussen landbouw en natuur nodig. Agro-ecologie biedt hierbij een hoopvol perspectief. Als beweging, wetenschap én praktijk streeft ze naar een klimaatslimme landbouw die biodiversiteit versterkt, natuurlijke hulpbronnen spaart en boeren weerbaarder maakt tegen toekomstige schokken.

1. AGRO-ECOLOGIE² – SAMENWERKEN MET DE NATUUR

Agro-ecologie is landbouw die samenwerkt met de natuurlijke processen én ze herstelt van de uitputting van de industriële landbouw. Agro-ecologie pleit er ook voor dat boeren en eters zelf bepalen wat ze telen en eten, wat we voedselsoevereiniteit noemen. Agro-ecologie is dus zowel een wetenschap, praktijk als sociale beweging. Het doel is de overgang bevorderen naar een eerlijk voedselsysteem. Een systeem dat goed is voor boeren, eters én onze planeet

Arne Vastershaeghe - De Zonnekouter:

“Veerkrachtige landbouw is werken mét de natuur en niet ertegen: de bodem verzorgen en de biodiversiteit bevorderen.”

2. NAAR GIFVRIJE LANDBOUW – ZONDER PESTICIDEN IS GEZONDER

Het landbouwsysteem is gevaarlijk verslaafd aan het gebruik van pesticiden. Dit moeten we doorbreken.

Het gebruik van pesticiden in de landbouw leek vanaf halverwege de 19e eeuw een nuttig instrument voor de bestrijding van insecten, onkruid en ziekten. Boeren konden met gebruik van pesticiden zorgen voor een goedkopere en ‘mooiere’ teelt. Hierdoor werden alle concurrerende boeren gedwongen hun voorbeeld te volgen. **Het bleek echter te mooi om waar te zijn, een valstrik waar de boeren niet meer uit lijken te kunnen komen.** Ongewenste insecten en dieren worden snel resistent en pesticiden doden ook organismen die voor de landbouw wél nuttig zijn. Met nog meer pesticidengebruik als gevolg. **Deze zelfversterkende afhankelijkheid, een ‘lock-in’ waar boeren in verstrengeld zitten, is de realiteit van ons huidige kwetsbare landbouwproductiesysteem**³

Ons voedselproductiesysteem kent verschillende ernstige bedreigingen: **klimaatverandering, verlies van biodiversiteit en leegloop van het platteland.** Pesticiden, als onderdeel van de ‘moderne’ landbouw, zijn een belangrijke oorzaak van deze bedreigingen.

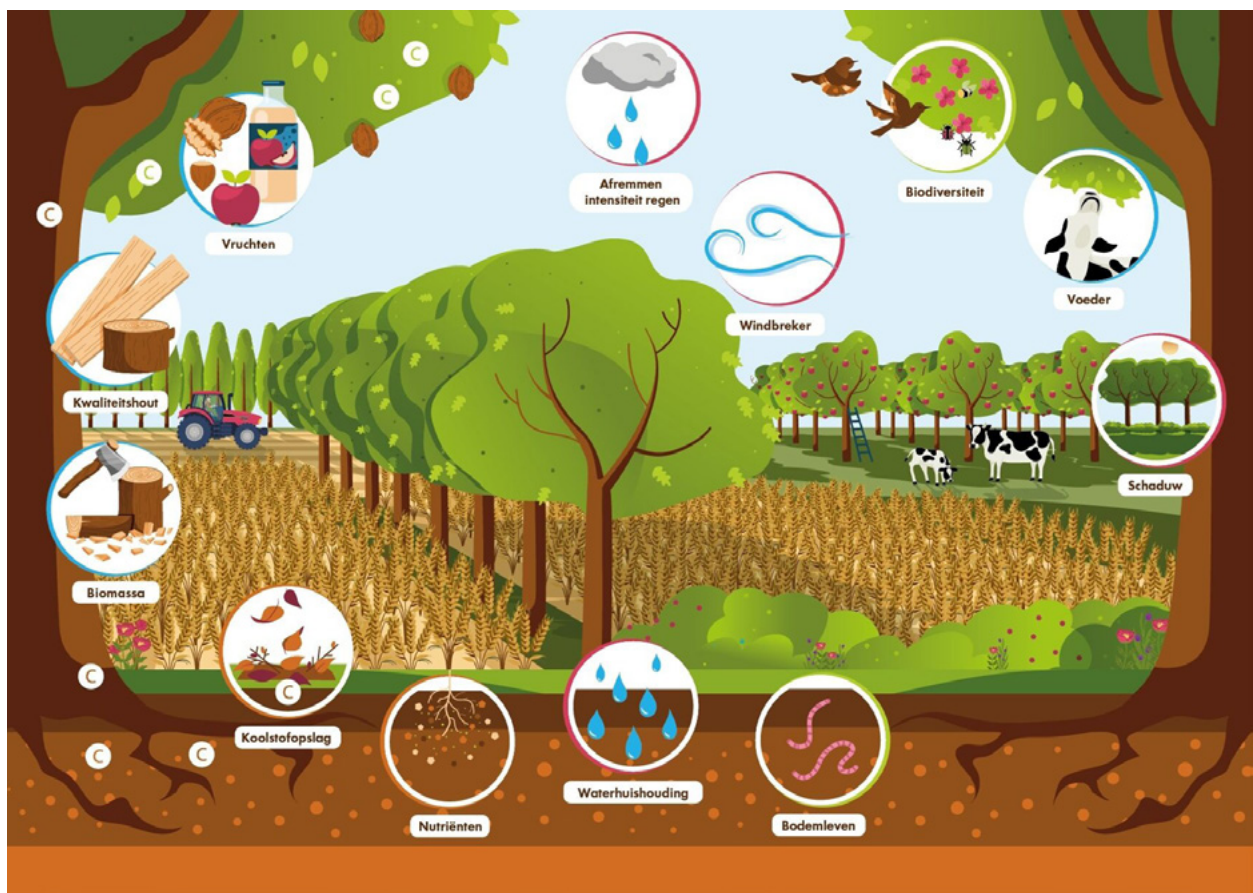
3. AGROFORESTRY – BOMEN OP EN LANGS HET VELD

Agroforestry of boslandbouw is een landbouwsysteem waarbij de teelt van bomen of struiken doelbewust gecombineerd wordt met die van een landbouwgewas of het houden van landbouwdieren op eenzelfde perceel. Op die manier worden vaak nieuwe producten en/of ecosysteemdiensten gecreëerd.⁴

2 Wervel: [Herstellende landbouw - Wervel](#)

3 Bron: [Pesticidevrije landbouw in Europa in 2035 | Foodwatch](#)

4 Bron tekst en afbeelding: [Agroforestry Vlaanderen – Kennisloket, Agroforestry: wat en waarom?](#)

© Infographic Agroforestry: Boeren natuur Vlaanderen

4. LEER ZELF GROENTEN EN FRUIT KWEKEN

Zelf je eigen voedsel kweken is leuk, leerzaam én goed voor het milieu. Je ontdekt hoe planten groeien, leert respect te hebben voor de natuur en ziet hoeveel werk er in voedselproductie zit. Bovendien eet je supervers en zonder onnodige verpakking of transport. Zelfs met een klein stukje tuin, balkon of een paar potten op het venster kan je al beginnen! De natuur heeft ons heel wat te bieden

ECOSYSTEEMDIENSTEN

De natuur helpt ons op veel manieren – dat noemen we ecosystemendiensten. Dit zijn de voordelen die we krijgen van natuurlijke systemen, zoals schone lucht, vruchtbare bodem, bestuiving door bijen, en zuiver water. Voor onze voedselproductie zijn die diensten heel belangrijk: zonder gezonde bodems groeien er geen gewassen, zonder insecten zoals bijen worden bloemen niet bestoven en zonder zuiver water kunnen planten niet groeien. Door goed voor de natuur te zorgen, zorgen we dus ook voor voldoende en gezond voedsel.

Samenwerken met de natuur

TEELTMETHODE: DE DRIE ZUSTERS

Drie Zusters is een landbouwtechniek uit het precolumbiaanse Noord-Amerika. Het is een vorm van polycultuur, met name meng- of combinatieteelt, waarbij drie gewassen, in het bijzonder maïs, bonen en pompoen, samen geteeld worden. De ontwikkeling van deze methode nam ongeveer 5000 jaren in beslag. De Drie Gezusters – maïs, bonen en pompoen – werken op een unieke manier samen om elkaars groei te bevorderen:

- **Maïs:** De maïs fungeert als een natuurlijke klimsteun voor de bonen. De stevige stengels van de maïs bieden een structuur waarlangs de bonen kunnen klimmen, waardoor ze beter kunnen groeien;
- **Bonen:** De bonen hebben een bijzondere eigenschap: ze kunnen stikstof uit de lucht binden en deze in de bodem brengen via hun wortels. Dit proces, stikstoffixatie (ook onder andere klavers kunnen dit) genoemd, verrijkt de bodem met essentiële voedingsstoffen die de groei van de maïs en pompoen bevorderen;
- **Pompoen:** De pompoenplanten spreiden zich uit over de grond en bedekken deze met hun grote bladeren. Dit helpt om onkruid te onderdrukken, de bodem vochtig te houden en de temperatuur te reguleren, wat weer gunstig is voor de groei van de maïs en bonen.

Dit samenspel is een perfect voorbeeld van hoe de natuur in oplossingen voorziet. Door deze methode toe te passen, kun je een productieve en gezonde moestuin creëren zonder afhankelijk te zijn van synthetische meststoffen, pesticiden en extra bewatering.

Meer lezen? [De Drie Gezusters teeltmethode in de moderne moestuin - Landgoed de Peerdegaardt](#)

4. Eindtermen

Nederlands

- 2.2. De leerlingen kunnen het gepaste taalregister hanteren als ze aan iemand om ontbrekende informatie vragen.
- 2.5. De leerlingen kunnen het gepaste taalregister hanteren als ze vragen van de leerkracht in verband met een behandeld onderwerp bespreken.
- 2.6. De leerlingen kunnen het gepaste taalregister hanteren als ze van een behandeld onderwerp of een beleefd voorval een verbale/non-verbale interpretatie brengen, die begrepen wordt door leeftijdsgenoten.
- 2.7. De leerlingen kunnen het gepaste taalregister hanteren als ze bij een behandeld onderwerp vragen stellen die begrepen en beantwoord kunnen worden door leeftijdsgenoten.

Wereldoriëntatie

- 1.4. De leerlingen kennen in hun omgeving 2 verschillende biotopen en kunnen er enkele veel voorkomende organismen in herkennen en benoemen.
- 1.5. De leerlingen kunnen bij organismen kenmerken aangeven die illustreren dat ze aangepast zijn aan hun omgeving.
- 1.6. De leerlingen kunnen illustreren dat de mens de aanwezigheid van organismen beïnvloedt.
- 1.22. De leerlingen kunnen bij het verzorgen van dieren en planten uit hun omgeving zelfstandig basishandelingen uitvoeren.
- 1.23. De leerlingen tonen zich in hun gedrag bereid om in de eigen klas en school zorgvuldig om te gaan met afval, energie, papier, voedsel en water.
- 1.24. De leerlingen kunnen met concrete voorbeelden uit hun omgeving illustreren hoe mensen op positieve maar ook op negatieve wijze omgaan met het milieu.
- 1.25. De leerlingen kunnen met concrete voorbeelden uit hun omgeving illustreren dat aan milieuproblemen vaak tegengestelde belangen ten grondslag liggen.
- 1.26. De leerlingen tonen respect en zorg voor de natuur vanuit het besef dat de mens voor zijn levensbehoeften afhankelijk is van het natuurlijk leefmilieu.
- 2.13. De leerlingen kunnen een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uitvoeren.
- 2.16. De leerlingen zijn bereid hygiënisch, nauwkeurig, veilig en zorgzaam te werken.
- 6.6. De leerlingen kunnen suggesties geven voor het inrichten van hun eigen omgeving.

Leren leren

- 3. De leerlingen kunnen op systematische wijze samenhangende informatie (ook andere dan teksten) verwerven en gebruiken.

Sociale vaardigheden

- 1.6. De leerlingen kunnen kritisch zijn en een eigen mening formuleren.

Lichamelijke Opvoeding

- 1.26. De leerlingen kunnen kleinmotorische vaardigheden in verschillende situaties voldoende nauwkeurig, gedoseerd en ontspannen uitvoeren.